

Balti pagulasarhiivid Kanada vaatepunkt

Andris Kesteris

Kanada Raamatukogu ja Arhiiv

Viimastel aastatel on Balti arhiivide teema muutunud üsna aktuaalseks. Kas Balti pagulaste loodud ajaloolise pärimuse tähtsust ja sisulist väärtust tunnustatakse? Kuidas on see praegu korraldatud ja hoitud? Kuidas seda vajaduse korral säilitada?

Olgu Kanadas või üleilmselt - **Balti kogukonna pärandi säilitamiseks peab olema visioon**. Seisame silmitsi poliitiliste motiivide, säilitamiseks vajalike ressursside loogilise haldamise ja mis kõige olulisem - demokraatliku ligipääsetavuse probleemidega, pidades sealjuures ikkagi lugu üksikisikute ja organisatsioonide õigustest.

Rikka kultuuripärandi säilitamiseks tuleb koolitada ja ette valmistada uus põlvkond.

Diaspóraa või pagendus?

Baltlased on näinud vaeva, et elada üle sõjajärgsete aastate integreerumise ja assimileerumise surve võõrastel maadel, okupeeritud kodumaal ja Gulagis. Pagendatuse mõiste oli oma identiteedi, keele ja kultuuri säilitamise pikas heitluses alati olemas. Hoolimata Baltimaade brutaalsest okupeerimisest, etnilisest puhastamisest ja küünilisest venestamisest, mida teostati rohkem kui poole sajandi jooksul, on alles loomusund säilitada oma kultuur. Kogukond tervikuna oli vaenulike olude kiuste pühendunud võimsale üritusele – Balti rahvaste vabastamisele.

Balti arhiivid paguluses

Aastate jooksul loodi Balti kogukonna vajaduste rahuldamiseks mitmeid rohkem või vähem ametlikke organisatsioone. Nende olemasolule andsid tõeke poliitilised, sotsiaalsed või majanduslikud tingimused. Ülestähendused peegeldasid korraldusi, mida vajati kultuuriürituste, näiteks näituste, tantsupidude, kooliteatri jm organiseerimisel, või mõjukate rahvuslike või ka rahvusvaheliste survegruppide loomiseks. Üldiselt olid ühised ettevõtmised oma struktuurilt vabatahtlikud, mittetulunduslikud ja heategevuslikud. Sageli maksid korraldajad ürituste organiseerimisel omast taskust juurde. See traditsioon jätkub seniajani.

On inimesi, kel on õnne panna oma amet teenima kogukonna vajadusi. Kanada multikultuurses keskkonnas, mis toetab Balti-Kanada kogukonna uurimist ja analüüsi, pakub arhiivitöö suurt rahuldust. See annab võimaluse talletada Balti pagulaste kogemusi, mis on seotud riigi ülesehitamisega, antud juhul siis Kanadas.

Näitena võib nimetada hr. Jānis Mežaksi tööd. Professionaalse arhivaarina oli hr. Mežaksil aastaid oluline roll Kanada Läti Rahvusföderatsiooni (*Latvian National Federation in Canada*) dokumentide korrastamisel, mida säilitatakse Ontario Provintsiaalarhiivis (*Provincial Archives of Ontario*). Kanada Läti Rahvusföderatsioon on katusorganisatsioon. Selle nõukogus on esindatud peaaegu kõik suuremad riigis tegutsevad Läti-Kanada organisatsioonid.

Iga piirkonna kohalikus kogukonnas on esindatud eri rahvuste ja kohalike rühmituste harud, sealhulgas erinevate konfessioonide kogudused, heategevus- ja muinsuskaitseeltsid, nais- ja meesüliõpilasseltsid, laulukoorid ja teatriharrastajad. Kõigil neil võib olla oma väike

arhiiv, kus on näiteks põhikiri, trükiseid, isegi audio- ja videomaterjali. Kohalikus mõttes väikesed, on need kõik kokku panduna killud suuremast mosaiigist.

Kogukond aga vananeb ja hakkab vananedes oma ajalugu hindama. Tagasi vaadates tuntakse tõelist rahulolu – aga samas on sellele lisandumas vajadus hoida minevikupärandit tulevaste põlvete jaoks. Säilitamisel ja ligipääsu tagamisel on abi uuest tehnoloogiast, mis võib aga töötada nii kogukonna mahuka pärandi säilitamise huvides kui ka selle vastu. Traditsioonilistel kandjatel väiksemaid kogusid ähvardab hävimine - keldrites või seltsiruumides pole nende hoidmiseks enam ruumi. Vahel otsustatakse dokumentide väärtuslikkuse või väärtusetuse üle liiga kiiresti. Hävimisest aste edasi on saata need esimese „huvilisega“ minema. Kolmas levima hakanud kodukootud lähenemine on kõige paremate kavatsustega – kasutada olemasolevat tehnikat, digitaliseerimist, et teha ruumi. Küsimus jääb: **mis saab originaalidest?**

Tõsiasi, et Balti pagulasarhiivide probleemide teavitamiseks on korraldatud konverents, räägib juba ise enda eest. See on õigeaegne ja vajalik, õnnitlen korraldajaid. Palju tööd on aga veel teha ja alustama peab viivitamatult. Mistahes inimrühma mälu talletamiseks on vaja asjatundlikkust. Selle raske ülesande täitmisel on otsustav arhivaaride roll. Ressursside jaotamisel ning tehniliste ja eetiliste küsimuste lahendamiseks tuleb leida uusi lahendusi.

Ka kogukond ise on kohustatud identifitseerima, selekteerima, kataloogima ja säilitama oma ajalugu. Oluline on iga üksikisiku panus.

Näiteid Kanada-Balti ühiskondlikult ja arhiivinduslikult olulistest ettevõtmistest:

- Kanada Leedu Muuseum-Arhiivi (Mississauga, Ontario) kodulehekülj
- Kanada-Läti materjal (kaardid, filmid, dokumendid) Kanada provintsiaal- ja föderaalarhiivides
- eesti-, läti- ja leedukeelsed telesaated Toronto OMNI-TV-s

Kuidas toimida?

On mitmeid eraalgatusi Balti kogukonna arhiivide lokaliseerimiseks, identifitseerimiseks ja kogumiseks välismaal. Alustamiseks on see oluline. Kiiduväärt ettevõtmised julgustavad paljusid organisatsioone kogu maailmas hindama oma olukorda ja tegema inventuuri.

Provenients

Oluline on siinjuures meenutada provenientsiprintsiipi. Kanada näiteks pakkus sõjajärgsetele Balti põgenikele suhteliselt ohutut, külalislahket ja hoolivat keskkonda. Eestlased, lätlased ja leedulased omalt poolt on andnud Kanada riikluse ehitamisse väärtusliku panuse. Nad on Kanada ajaloo oluline osa. Samuti võib aga ka väita, et nad on säilitanud oma kodumaa parimaid väärtusi ja ideaale. On kirjastatud raamatuid, välja antud rahvuslikku ajakirjandust, tehtud filme, raadio- ja telesaateid. Kanada on kohustatud kaitsma oma dokumentaalse pärandi neid aspekte. Toetust vajab kõige parem mõlemast keskkonnast.

Kontrastina tuleb kurvalt viidata Venemaal hoitavale Balti materjali olukorrale. Nõukogude okupatsiooni kui tõsiasja ei saa vältida ega eitada. Arusaadavatel, ehkki lõpuni õigustamatutel põhjustel on arhiivinduslik üldsus olnud üsna passiivne nende materjalide tagasinõudmisel, mis peaksid õiguse järgi asuma Eestis, Lätis ja Leedus. Siin on tegemist dokumentidega, mis loodi tegelikult Balti riikides. Taas, küsimus on provenientsiprintsiibi. Läbinisti demokraatlikus maailmas ei oleks riikidel ega arhiividel mingi probleem teha kvaliteetsete koopiade vahetamisel koostööd. Küsimus on lihtsalt optimaalses ligipääsus ja see võiks olla järgmise konverentsi teema.

Ressursid

On arusaadav, et iga rahvusgrupp võib puhtemotsionaalselt tunda, et parim mõeldav lahendus on saata kogu materjal kodumaale. Lõppude lõpuks on Balti riigid nüüd vabad, iseseisvad, NATO ja Euroopa Liidu liikmed ja maailmas oleks nagu kõik hästi. Oletatakse, et kodumaa on see koht, kus välisriikidest pärit materjalile pööratakse erilist tähelepanu, selle eest kantakse hoolt ja seda uuritakse Balti kogukonna üldistes huvides. See on väga tõsine lootus.

Saates ära dokumente, mis on selekteerimata, läbi uurimata, mille asjus pole konsulteeritud asukohamaa arhiividega ega respektieritud provenientsiprintsiipi, võib osutada hukatuslikku mõju rohkem kui poole sajandi jooksul loodud ajaloolisele tõendusmaterjalile.

Iga arhiiv, ükskõik, kus riigis ta siis ka ei asuks, puutub kokku tõsiasjaga, et uue materjali tulek **eldab uusi ressursse**, tehnilisi ja säilitustingimusi ning asjatundlikkust. Iga asutus nõuab niisugusel puhul olulisel määral uusi vahendeid.

Välismaal loodud Balti arhiivide kogumise ja korrastamise kasuks riigis, kus nad on loodud, räägib üks oluline argument. Tõhusa andmebaasi ja kaasaegse kopeerimistehnika olemasolu muudab ligipääsu materjalidele ja uurimisele rahaliselt **palju odavamaks**.

Teine lahendus ressursiprobleemidele, mis arvestaks samuti ligipääsetavust ja uurimistööd, oleks ühtse **Balti Arhiivi** loomine ÜRO egiidi all, mis hõlmaks kogu maailma. Väga tõsine ettepanek. Teie kuulsite sellest esimesena!

Kanada Raamatukogu ja Arhiiv

Kanadas tehakse arhiivitööd mitmel tasandil. On munitsipaal-, provintsiaal-, ülikoolide ja iseseisvad arhiivid. Rahvusraamatukogu ja Rahvusarhiivi hiljutise ühinemise järel uueks föderaalinstitsiooniks loodi Kanada Raamatukogu ja Arhiiv (*Library and Archives Canada, LAC*), mille ülesandeks on koguda, säilitada ja teha kättesaadavaks Kanada dokumenteeritud ajalugu. Föderaaltasandil on rõhk riikliku tähtsusega materjalidel.

Kanada Raamatukogu ja Arhiiv on tõhustanud klienditeenindusprogrammi, et tagada laiem publiku juurdepääs kogudele. Tänu uudele võrgulahendusele ja digiteerimisele on kogud üldsusele järjest avatumad. Nagu Kanada pearaamatukoguhoidja ja -arhiivar Ian E. Wilson hiljuti teatas, on internetipäringute arv LAC-i veebilehel jõudnud 9 päringuni sekundis. Asutus teeb koostööd eri rühmitustega ja sõlmib lepinguid rahvuskogukondadega. Näiteks sel aastal näidati Kanada Raamatukogus ja Arhiivis 6. Balti Filmifestivali filme. Teine populaarne partnerlusleping on seotud mitmekeelseid ja multikultuurseid teleprogramme tootva OMNI TV-ga. OMNI TV on kaks aastat toetanud Kanada Raamatukogu ja Arhiivi eesti-, läti- ja leedukeelsete programmide tootmisel.

Usaldus

Avalikkuselt toetust paludes peab asutus olema võitnud auditooriumi lugupidamise. Tuleb vastata nõudmistele, tunnistada muutuste vajalikkust, viia ausalt ja siiralt ellu poliitikat, mis teenib avalikkust. Kuueteistkümnelt aastaga on Balti arhiivindus-, raamatukogu- ja muuseumisüsteem kiiresti arenenud. Hämmastav on näha, kuidas juhtimise – söaka juhtimise – on üle võtnud noorem põlvkond, kes sõnastab ja rakendab kaasaegseid, vähem kammitsetud töömeetodeid. See iseenesest aitab kaasa **avatusel ja ligipääsu demokratiseerumisele**.

Tõsine väljakutse on astuda viimaseid vapraid samme, minna üle kaasaegsele juhtimisele, teha lõpp nõukoguliku struktuuri viimastele jäänustele, mis on kahjuks alles veel liiga paljudes paikades.

Järeldused ja soovitused

1. Eesti, Läti ja Leedu arhiivid Kanadas sisaldavad rohkesti ajalooliselt olulist materjali. Kanada baltlastel on loomulik side maaga, kust põgenikena lahkuti. Paljude pagulusriikide hulgas tunneb Kanada huvi sellise väärtusliku ajaloo dokumenteerimise ja säilitamise vastu.
2. Balti arhiive kogu maailmas tuleb finantseerida, korrastada, säilitada ja teha nad kättesaadavaks, arvestades sealjuures annetajate õigusi ja piiranguid.
3. Provenientsiprintsiibist lähtudes tuleks originaale hoida nende loomise/tekkimise riigis või piirkonnas.
4. Kasutades kaasaegset kopeerimis- ja levitamistehnoloogiat, on välisriikides asuvate Balti arhiivide rikas sisu hõlpsalt jagatav.
5. Kolm Balti kogukonda peavad koostöös välja töötama ühtse lähenemise usutava finantseerimistaotluse esitamiseks.
6. Luua üks keskne institutsioon, mis koguks kokku kõik Balti arhiivid kogu maailmas. See võiks tegutseda ÜRO egiidi all.
7. Raamatukogude, arhiivide ja muuseumide struktuurid Balti riikides ja väljaspool neid tuleks üle vaadata. Niisugused ülevaatused ja järgnevad korrektuurid tõstaksid olemasolevate asutuste usaldust.
8. Kohe tuleb alustada noorte arhivaaride uue põlvkonna koolitamist. Nad peavad valdama kaasaegseid juhtimisvõtteid ja olema uue tehnoloogia kasutamisel täiesti kodus.
9. Uue põlvkonna arhivaarid tunnevad põhjalikult oma Balti ajalugu. Nad on valmis seda tõlgendada ja mõtteid vahetama. Nad oskavad siduda Eesti, Läti ja Leedu ajalugu maailma ajaloo ja esitada seda kontekstis oma kogukonna kogemusega oma teisel kodumaal, näiteks Kanadas.

Inglise keelest tõlkinud Anne Lange